

Mirko Bulat, Osijek

TOPOGRAFSKA ISTRAŽIVANJA LIMESA U SLAVONIJI I BARANJI

Godine 1962. počelo je sistematsko istraživanje i našeg sektora podunavskog limesa (od Batine Skele do Iloka) u okviru međuakademijske suradnje, kao nastavak ranijih radova.¹ Ovdje ćemo ukratko prikazati rezultate radova od 1962. godine do danas² sa željom da taj prikaz posluži kao pomoć kod daljih istraživanja.

Moramo spomenuti, da je ovaj teren ipak zapravo relativno slabo bio istražen, tako da se, osim o nekoliko istaknutijih punktova kao što su Batina Skela, Zmajevac, Osijek, Dalj, Sotin, Ilok, o većini znalo malo ili ništa. Stoga smo kao svoj prvi zadatak postavili upoznavanje terena radi otkrivanja nalazišta, a zatim u drugoj fazi sondiranje i istraživanje nekih značajnijih lokaliteta, koji bi obećavali najviše rezultata.

Tako smo dosada uglavnom obavili rekognosciranje spomenutog sektora uz Dunav, kao i nekih nalazišta u unutrašnjosti. Osim toga imali smo i dva manja zaštitna iskopavanja u Donjem gradu Osijeku, u Dalju i Tovarniku, te zaštitno iskopavanje kasnorimske nekropole u Sladojercima kod Podravske Slatine. Slične manje radove na svom terenu imali su i muzeji u Đakovu, Vinkovcima i Vukovaru, o čemu će ovdje biti samo ukratko izneseno.

Pored toga pregledane su i topografske karte iz XVIII stoljeća koje se nalaze u osječkom Historijskom arhivu, što je dalo vrijednih podataka do kojih danas na terenu nije više moguće doći, pošto su danas nalazišta zbog intenzivnog obrađivanja odnosno izgradnje daleko više uništena nego prije dvije stotine godina.

U ovim istraživanjima sudjelovali su: dr. Danica Pinterović, Emil Spajić i Mirko Bulat iz Muzeja Slavonije u Osijeku, Branka Raunig iz Muzeja Đakovštine u Đakovu, Antun Dorn iz Gradskog muzeja Vukovar, i Vesna Šaranović iz Gradskog muzeja Vinkovci.

Moramo istaknuti, da naš sektor limesa, zbog posebnih geografskih uvjeta, ne odgovara slici limesa kakvog ga nalazimo na pr. u Sloveniji, pošto je Dunav bio dovoljna prirodna prepreka koja nije tražila građenje posebnog zida kao tamo. Tu je bio dovoljan sistem osmatračnica i manjih utvrda na strmim obalama Dunava te većih tabora u izvjesnoj međusobnoj udaljenosti, što je sve bilo povezano sistemom cesta radi lakšeg komuniciranja. Zbog takovog karaktera naš je sektor u antici imao i svoje posebno ime: ripa. Stoga smo i mi mogli samo istraživati elemente tog sistema, pa nam je to i bio glavni zadatak.

Radi lakšeg istraživanja podijelili smo čitav teren na tri pojasa, koji vjerojatno odgovaraju i rimskoj organizaciji Limesa, kako slijedi:

1. Neposredno uz staru obalu Dunava
2. Bliže zaleđe
3. Dublje zaleđe

U prvom pojasu istraživanja su slijedeći lokaliteti: 1. Batina Skela, 2. Zmajevac, 3. Dragojlov brijeg, 4. Mitrovac, 5. Grabovac, 6. Lug, 7. Vardarac, 8. Kopačevo, 9. Nemetin, 10. Močari, 11. Sarvaš, 12. Bijelo Brdo, 13. Aljmaš, 14. Daljska Planina, 15. Erdut, 16. Dalj, 17. Gradac kod Borova, 18. Borovo, 19. Vučedol, 20. Sotin, 21. Ilok.

U drugom: 22. Popovac, 23. Beli Manastir, 24. Kamenac, 25. Karanac, 26. Kozarac, 27. Čeminac, 28. Darda, 29. Bilje, 30. Osijek (više lokaliteta) 31. Čepin, 32. Klisa, 33. Bobota, 34. Tompojevci.

U trećem: 35. Sladojevci, 36. Donji Miholjac, 37. Sveti Đurađ, 38. Podravski Podgajci, 39. Petrijevc, 40. Kravičke livade, 41. Retfala, 42. Đakovo, 43. Štrbinci, 44. Vinkovci (više lokaliteta), 45. Orolik, 46. Tovarnik.

Ovim redom bit će izloženi i rezultati istraživanja (v. kartu).

I

1. **BATINA SKELA:** Lokalitet se nalazi na Gradcu, sjeveroistočnom kraju Baranjske grede, koja se ovdje strmo završava dolazeći gotovo do samog Dunava. Posebnu teškoću čini to, što je čitava površina Gradca danas zasađena vinogradima, i stepenasto isprespjecana, tako da je gotovo nemoguće naći slobodno mjesto za ispitivanje. Raniji nalazi nađeni su prigodom rigolovanja zemljišta krajem prošlog stoljeća, što je danas rjeđi slučaj. Kako teritorij Batine tada nije bio pod kontrolom osječkog muzeja, to su i nalazi odlazili u druga mjesta, u čijim muzejima danas zauzimaju istaknuto mjesto. — Ipak se može ustanoviti da je gotovo čitavi teritorij Gradca, a najviše njegov sjeverozapadni dio, bogat površinskim nalazima rimskog građevnog materijala (ulomci velikih opeka, crijepova, kamena i žbuke) dok nalaza keramike gotovo i nema. Brojni su i nalazi kasnorimskih novaca IV stoljeća, i to najviše brončanih. U nastavku Gradca prema sjeveru, na nešto nižem platou koji završava spomenikom Pobjede, naročito mnogo površinskih nalaza rimskog građevinskog materijala ima u vinogradu na njegovoj zapadnoj strani. Da li su prilikom podizanja spomenika Pobjede uništeni zidovi pripadali rimskom ili srednjovjekovnom utvrđenju, nije danas moguće utvrditi.³

Na jednoj karti XVIII st. u Historijskom arhivu u Osijeku ima na tom mjestu oznaka TURRIS, dok je na mjestu Gradca oznaka ARX. — Vjerojatno se radi o ostacima kasnorimskog kastela Ad Militares, spomenutog u Notitia Dignitatum sa posadom »equites Flavianenses⁴, dok položaj ranjeg augzilijskog tabora, podignutog krajem I st. n. e.⁵, koji je u drugoj polovici II st. imao kao posadu cohors II Augusta Thracum⁶, dosad nije mogao biti utvrđen, no vjerojatno je bio na mjestu ili u blizini kasnijeg kastela.

Izvan tog područja, na zapadnim obroncima spomenutog platoa, nalazi se također mnogo rimskog građevnog materijala, koji može potjecati od nekih bolje građenih zgrada neposredno uz kastel (kanabe?). Oskudni

nalazi sa područja iznad napušte nog kamenoloma, jugozapadno od Gradca, ukazuju moguće na nekropolu.

2. ZMAJEVAC: Lokalitet je vrlo sličan onome u Batini Skeli po položaju i okolnostima nalaza. Ovdje također imamo vinogradima zasađeni Gradac na brežuljku sa strmim stranama iznad sela, nedaleko Dunava, koji je dao nešto površinskih nalaza atipičnih ulomaka keramike i građevnog materijala. Po ranijim podacima ovdje je bio kastel pravokutnog oblika, dužine 200, a širine 90 metara⁷, no njegove se konture danas teško mogu uočiti. U mjesnoj zbirci ima i nešto rimskog željeznog oružja s tog mjesta, a nalazi okova mačeva iz doba seobe naroda dospjeli su u Arheološki muzej u Zagrebu.⁸ — U novije vrijeme nađeno je na sjeveroistočnom obronku Gradca nekoliko skeletnih grobova III stoljeća od seskvi-pedarnih opeka složenih poput sanduka, s krovom na sljeme, nažalost bez priloga. — U kasnorimsko doba ovdje su bili stacionirani *equites Dalmatae* i »auxilia Novensia, Arsaciana sive Novas«, pod zapovjedništvom duksa Panonije Sekunde⁹.

3. DRAGOJLOV BRIJEG KOD PUSTARE JASENOVAC: To je novi lokalitet, otkriven između dva rata, na kojem je prije 1962. godine nađeno nekoliko rimskih skeletnih grobova od opeka s krstastim fibulama i glinenim lampicama, željezno oruđe i oružje i dijelovi kola, srebrna fibula seobe naroda te okrnjen natpis vjerojatno na ostatku baze kipa u čast nepoznatog cara III stoljeća.¹⁰ To je niski brežuljak koji se kao jezik pruža od ruba lesne terase u močvarnu ravnicu prema istoku, te je vrlo pogodan za manje utvrđenje. Prilikom rekognosciranja u novije doba našli smo brojne ulomke opeka i kamenja i na njegovom zapadnom kraju, dok su kod kopanja kanala u nižem području istočno od brežuljka nađena tri kasno rimska brončana novčića.

4. MITROVAC: Zbog bujnih poljoprivrednih kultura ovdje nam nije bilo moguće pronaći nastavak rimske ceste, koju smo pratili od Belog Manastira do Kozarca (o čemu kasnije), a na koji se vjerojatno odnosi oznaka Rimski šanac na modernim topografskim kartama.

5. GRABOVAC: Nije uspjelo pronaći ostatke ceste o kojoj postoje raniji podaci na osnovu pričanja mještana.

6. LUG: Područje oko crkve (brežuljak u centru sela), dalo je brojne sitne ulomke građevnog materijala, no u daljoj okolici mogli smo ustanoviti samo prethistorijske (brončanodobne) nalaze. Na jednoj karti iz XVIII st. u Historijskom arhivu ima jugoistočno od Luga oznaka »Đavolja leđa«, što se odnosi vjerojatno na ostatak rimske limeske ceste. Na mjestu Luga bile su vjerojatno antikne Donatiana, a od ranije je poznata natpisna ploča u čast nepoznatih božanstava, te nalazi kasnorimskih novaca.¹¹

7. VARDARAC: Uz pomoć suradnika iz Kopačeva, nastavnika Trosta, uspjelo je ustanoviti rimskodobni lokalitet kod Vardarca, koji se nalazi na malom brežuljku zasađenom vinogradima sjeverno od sela, a istočno od ceste za Lug, blizu ruba tercijarne terase. Kao najznačajniji nalaz dosada ovdje moramo spomenuti srebrni novac Gracijana.

8. KOPAČEVO: Rekognoscirani su ostaci rimske utvrde na sjevernom kraju sela, koji su označeni i na jednoj karti iz XVIII stoljeća u Arhivu.

Na površini se primjećuju samo niski zemljani nasipi i zasjeci stare obale, dok u obližnjim vrtovima ima brojnih sitnih površinskih nalaza, a saznali smo i za nalaze zadova od opeka prilikom ranijih poljoprivrednih i građevinskih radova. Najznačajniji nalaz novijeg doba s ovog lokaliteta je mala ara Jupiteru Najboljem Najvećem Fulguratoru, od Gaja Elija Surina, dekuriona kolonije Murse, designiranog kvinkvenalnog duumvirala, koji ju je podigao zbog zavjeta, nađene prilikom kopanja zemlje za nasip na Malom Sakadašu na sjevernom kraju sela.^{11a} U blizini su ranije navodno nađeni grobovi od opeka i novci.

9. NEMETIN: Uz pomoć suradnika Antuna Nađa nađeni su brojni ulomci rimskih opeka na dijelu terase stare dravske obale istočno od sela. Ovdje ili nešto zapadnije (kod Suvatova) prelazila je limeska cesta dravske močvare i Dravu vjerojatno na nekoj gradnji od kolja, na što bi se mogao odnositi i naziv »*Ad Labores*«.

10. MOČARI: Južno od Nemetina, na niskom brežuljku između željezničke pruge za Dalj i ceste za Vukovar, izbačeni su prilikom oranja brojni ulomci i crijepovi (jedan s pečatom LEGVIHRCX,¹² opeka, kubura (imbreksa) i crvene podne žbuke. Svi ti nalazi ukazuju na kasno doba (početak IV stoljeća), doba zadnjeg cvata ovih krajeva u antici, a radi se vjerojatno o staciji na dvopuću za Teutoburgium i Cornacum.

11. SARVAŠ: Prilikom iskopavanja RR Schmidta za vrijeme rata na Gradcu kod Sarvaša nađeni su u najgornjim slojevima i vrlo rijetki nalazi rimske keramike, među kojima se ističe mali ulomak dna terra sigillatne zdjelice s pečatom u stopalu: MDERNICI¹³. Rekognosciranje u novije doba nije dalo značajnijih rezultata, dok se od ranije u muzeju nalazi nešto rimskih brončanih novaca s ovog terena, kao dar C. F. Nubera.

12. BIJELO BRDO: Rekognosciranjem se dosad nije mogla potvrditi pretpostavka ing. R. Franjetića o položaju rimskog tabora na Krčevinama istočno od Bijelog Brda, dok se od ranije u muzeju nalazi nekoliko primjeraka obične rimske keramike s nepoznatog mjesta u Bijelom Brdu.

13. ALJMAŠ: Ulomci rimskih opeka i crijepova nađeni su na Čvorokovcu istočno od sela, dok su Selište i Crkvina ustvari srednjovjekovni lokaliteti. Jedna Probova bronca nađena je ranije na Mišinom brdu zapadno od Aljmaša. — Aljmaš je inače poznat po nalazu are beneficijara Bebija, nađene na nepoznatom mjestu u okolici sela, koja je međutim nestala vjerojatno u požaru stare crkve 1846., gdje se do tada nalazila, jer joj unatoč svim nastojanjima nismo više mogli ući u trag.^{13a}

14. DALJSKA PLANINA: Proteže se uz Dravu i Dunav od Sarvaša do Erduta i predstavlja niski brežuljak s blagim i obrađenim padinama prema jugu, a šumovitim trnim surducima i padinama prema sjeveru. Dunav je opasuje i s istoka i juga, jer tu pravi veliki zavoj od Erduta do Dalja. Ovaj je teren najgušće bio naseljen od kasnog brončanog doba do latena, što pokazuju brojni nalazi na više mjesta, među kojima se ističu halstatska nekropola na Busiji i latensko naselje na Kraljevcu, dok su nalazi iz rimskog doba daleko malobrojniji. Izgleda da je u rimsko doba ovo područje ostalo izvan glavnih komunikacija, i da je ranije stanovništvo preseljeno, možda iz vojnih razloga, bliže taboru u Teutoburgiumu (Dalju) s južne strane planine. Jedini nalazi iz rimskog doba, i

to iz ranijeg razdoblja, potječu sa Kraljevca, gdje je nađeno svega nekoliko manjih ulomaka sjevernoitalske glatke terra sigillate (dosad neobjavljeno), zajedno s ulomcima latenske keramike. Nalaz Domicijanove bronce na južnoj strani planine govori da je južni, blaži i pitomiji dio planine bio rano podvrgnut uticaju vojnog tabora i naselja u nedalekom Teutiburgiumu.

15. ERDUT: Ima vrlo istaknut položaj na strmoj obali Dunava. I ovdje imamo vrlo bogato prehistorijsko nalazište Veliki Varad nešto istočnije od sela, no koje također još nije dalo rimskih nalaza. Prilikom gradnje srednjevjekovnog grada Erduta upotrebljene su izgleda i rimske opeke, no dosad još nije uspjelo potvrditi pretpostavku da je na tom mjestu bilo i rimsko utvrđenje, iako je to vjerojatno. Rimske se opeke nalaze nešto zapadnije od tog mjesta u baštama sjeverno od mjesta pravoslavne crkve iz XVIII stoljeća. Negdje iz blizine potječe možda i nekoliko velikih obrađenih vapnenačkih blokova, koji su bili upotrebljeni kod gradnje spomenute crkve, a danas se nalaze pored nje. Brojni skeletni grobovi koji se po pričanju mještana nalaze ispod gotovo čitavog sela Erduta, potječu vjerojatno iz ranog srednjeg vijeka.

16. DALJ: Svakako jedan od najznačajnijih lokaliteta na našem sektoru limesa nalazi se na području i u neposrednoj okolini Daljske ciglane na sjeverenom kraju sela, te nešto dalje niz Dunav prema jugu, odnosno centru sela. Ovdje moramo tražiti auxilijarni logor i naselje Teutiburgium, jer su nalazi s drugih mjesta daleko oskudniji. Uz obalu Dunava pak nizvodno od ciglane nađeni su ranije brojni nadgrobni spomenici oficira i vojnika auxilijarnih jedinica I i II st.¹⁴ Tabor je morao biti povezan limeskom cestom s *Mursom* na jednoj, a *Cornacom* na drugoj strani, najvjerojatnije trasom današnje ceste. — I ovdje imamo istočno od ciglane u vinogradima vrlo bogate nalaze iz brončanog i željeznog doba, što bi govorilo da je tabor podignut u blizini ranijeg naselja. Zbog brojnih ranije poznatih nalaza izvršeno je 1966. godine sondiranje na ugroženom terenu ciglane i bliže okoline. Najbogatiji nalazi su bili na sjeverozapadnoj strani iskopa ciglane, na mjestu gdje se skida površinski humus, kojom prilikom je otkriveno više jama u prostoju zemlji, raznovrsnog nepravilnog oblika, na malom razmaku, dubokih katkada do 4 metra, ispunjenih crnom zemljom sa brojnim životinjskim, najčešće goveđim kostima, ulomcima seskvipedalnih opeka i crijepova, raznovrsnih posuda, komadima kamenja i drugim, no neke su jame i potpuno sterilne. Među nalazima osobito se ističu brončani vrč i razni sitni željezni alat, među njima i jedan stilus. Ovdje se najvjerojatnije radilo o jamama razne upotrebe neposredno izvan tabora. — Sondiranje na drugim mjestima dalo je slabije rezultate, dok su kasnijim rekognosciranjem sjeverno od željezničke pruge sjeverno od ciglane, ustanovljeni ostaci neke građevine od opeka i kamena, izbačeni prilikom oranja na tom mjestu.

17. GRADAC KOD BOROVA: Nalazi se na strmoj obali Dunava između Dalja i Borova, te je sa zapada bio zaštićen valumima, koji su se djelomično sačuvali do danas. To je razmjerno nisko konično uzvišenje strmih strana prema Dunavu, popuno obraslo gustom šikarom, tako da je ispitivanje gotovo nemoguće. Površinski nalazi ulomaka opeka odveć su sitni da bi se moglo utvrditi ne radi li se tu samo o srednjevjekovnoj

utvrđi, tim više što se u profilima jama s crnom zemljom na strmoj dunavskoj obali nešto sjevernije odatle, nalaze brojni ulomci srednjekovne keramike.

18. BOROVO: Sa teritorija Borova odranije se u Gradskom muzeju Vukovar nalazi gornji dio velike nadgrobne stele, no rekognosciranjem se nije moglo doći do novih podataka.

19. VUČEDOL, RAJSOV SALAŠ: U suradnji s kustosom Vukovarskog muzeja, Antunom Dornom, nađeni su ovdje (istočno od Vučedola, opet na strmoj obali Dunava), brojni ulomci tipičnih rimskih crijepova i opeka, podne kockice, ulomci žbuke, kamenje i jedan Aurelijanov novac, što ponovno govori o jednom manjem kasnoantiknom utvrđenju na pogodnom mjestu na strmoj obali Dunava.

20. SOTIN: Također u suradnji s drugom Dornom rekognosciran je Gradac, usamljeno strmo uzvišenje pored Dunava, na kojem je vjerojatno bilo manje utvrđenje. Još i danas su po pričanju mještana na tom mjestu djelomično sačuvani temelji od velikih opeka. Druga, još neistražena manja građevina nađena je nedavno u jednoj bašti na istočnoj strani Sotina. Inače se po cijelom mjestu često nalaze seskipedalne opeke, a nedavno su nađena i dva groba od opeka u obliku sanduka s krovom na sljeme, te jedan od kamena s polukružnim svodom.¹⁵ Sve to govori da je i to jedno vrlo značajno nalazište na našem sektoru limesa.

21. ILOK: Od ranije su poznati nalazi glinenih vodovodnih cijevi, ostatak vodovoda koji je vjerojatno vodio s tzv. Dekana preko Vodene glave (koja se sačuvala u obliku u kojem je restaurirana početkom prošlog stoljeća) prema iločkom Gornjem gradu, mjestu antičkog *Cucci-ja*. Osim nešto sitnih nalaza u zadnje je vrijeme ovdje nađen i manji depo kasnorimskog novca.^{15a}

II

22. POPOVAC: Lokalitet se nalazi na niskom brežuljku Poganu zapadno od sela, koji je gusto posut ulomcima opeka, kamenja, crijepova, žbuke i provincijalne keramike. Naročito mnogo nalaza ima na sjeveroistočnoj strani brežuljka. U samom selu nađen je ranosrednjekovni konjanički grob,¹⁶ a u novije vrijeme dopremljen je u muzej gornji dio jedne nadgrobne stele u obliku dviju nasuprotno postavljenih lavova sa glavom Gorgone i košarom između njih.

23. KAMENAC: U baštama zapadno od sela danas se nalaze rijetki površinski nalazi antičkog građevnog materijala. Ovdje je ranije istražena manja antička vila,¹⁷ a materijal je navodno dospio u Pečuh.

24. KARANAC: Južno od Karanca sijeku (sada demontiranu) željezničku prugu Beli Manastir—Batina Skela, ostaci rimske ceste u pravcu sjeverozapad—jugoistok. To je niski zemljani nasip koji se jedva primjećuje na oranici uz prugu, i koji ide preko oranice ravno prema sjeverozapadu na sjeverni rub šume Haljevo, te tim rubom sve do nešto južnije od željezničke stražarnice na pruzi Beli Manastir—Osijek. Odatle ide preko oranice do šume Halice (Adice) jugozapadno od Belog Manastira, pa njenim južnim rubom do polja sjeverno od pustare Suda-

raš, gdje joj se gubi trag. Vjerojatno se dalje nastavljala prema obližnjem selu Širinama i dalje prema (Pečuhu) Sopianama. Na toj trasi je i pustara Ida, gdje je ranije nađen poznati natpis Valerija Dalmacija iz kasnorimskog doba.^{17a} Po narodnoj predaji koju su nam saopćili u Karancu, to je brazda koju je đavo orao od Mitrovca do Haršanja. Taj zemljani nasip je na potezu kroz šumu Halicu bolje sačuvan, te doseže s južne strane visinu do 1,5 m, a širinu pri vrhu do 4 m. — Od Karanca u suprotnom smjeru (prema jugoistoku) taj nasip ide prema pustari Mitrovcu (gdje se na kartama nalazi oznaka »Rimski šanac«), a zatim prema nekim podacima skreće prema Dragojlovom brijegu i Mirkovcu. Da li se odatle nastavljala dalje prema Dunavu, gdje bi se nadovezivala na tzv. Rimske šančeve u Bačkoj, koji počinju kod Apatina nasuprot Mirkovcu, zasad nismo mogli ustanoviti, kao ni doba izgradnje nasipa, pošto nije nađen nikakav nalaz na njemu. Jedino bi možda tragovi nekog manjeg kasnoantičkog objekta blizu ulaska nasipa u Halicu kod Belog Manastira govorili za njegovo kasnoantičko porijeklo. — U tom jugoistočnom smjeru pratili smo nasip do njegovog križanja s današnjom cestom Beli Manastir—Osijek sjeverno od sela Kozarca, i dalje prema Mitrovcu ali smo mu kod Mitrovca, zbog nepogodnih terenskih okolnosti, izgubili trag.

25. BELI MANASTIR: Tek u najnovije doba uspjeli smo otkriti dosad nepoznato mjesto rimskog lokaliteta kod Belog Manastira, inače značajnog prethistorijskog nalazišta.¹⁸ Ono se nalazi nekoliko stotina metara zapadno od ciglane (na kojoj su nađeni ostaci prethistorijskog naselja od eneolitika do latena), na strmoj obali starog toka Karašice, tik uz cestu za Širine. To je niski brežuljak na kojem su izorani brojni ulomci opeka, crijepova, imbreksa, žbuke, i nešto keramike, terra sigillate i stakla. Jedna viminacijska bronca govori o sredini III stoljeća. Sa drugog lokaliteta nešto južnije od tog mjesta i Halice (tzv. Sarkanja istočno od pustare Sudraž) potječe ulomak početka natpisa na mramoru u čast Flavija Julija Konstantina, iz kasnorimskog doba,¹⁹ dok sa trećeg, na ulasku gore navedenog nasipa u Halicu, potječe više manjih ulomaka tipičnog kasnoantičkog građevnog materijala (v. gore).

26. KOZARAC: Sjeverno od sela spomenuti nasip siječe današnju cestu u pravcu Mitrovca (v. gore). Na području ciglane (gdje postoji bogato prethistorijsko nalazište)²⁰ ranije su navodno nađeni rimski novci, no danas tu nema antičkih nalaza. Navodno ih je ranije bilo i na pašnjaku sjeverno od nasipa bliže Karancu.

27. ČEMINAC: Prilikom rekognosviranja tzv. Ciganske pošte, brežuljka između Čeminca i Jagodnjaka, koji je po Katančiću značajan antički lokalitet, zasad smo našli samo ulomke većinom srednjevjekovnog građevnog materijala. U samom pak Jagodnjaku otkopana je jedna oštećena kasno antička lončarska peć.²¹

28. DARDA: Prilikom rekognosciranja terena sjeverno od sela nađeni su dosad samo prethistorijski nalazi, dok ostatke rimske ceste koja je tu po nekim podacima prolazila, još nije uspjelo ustanoviti.

29. BILJE: Rekognosciranjem su otkriveni tragovi rimske ceste *Mursa—Aquincum* sjeverno od današnje ceste Osijek—Bilje, a južno od Stare Drave kao nastavak rimske ceste koju je ranije otkrio dr. Kamilo Firin-

ger na osnovu arhivskih podataka.²² Sa područja Bilja kod Stare Drave potječe i nekoliko kasnorimskih novaca u Muzeju Slavonije.

30. OSIJEK: U novije doba bilo je više značajnih nalaza na teritoriju Donjega grada Osijeka, nekadašnje *Murse*, većinom prilikom raznih građevinskih radova. Najznačajnije je nalazište tzv. Pristanište, na sjevernom kraju Miljanićeve ulice, gdje su prilikom gradnje zavoja ceste nađeni ostaci dviju zgrada od opeka, na maloj međusobnoj udaljenosti, od kojih su temelji niže i starije bili ukopani u nivo latenskih zemunica, te mnoštvo raznoraznih sitnih nalaza, među kojima i dosta novaca sve do kasne antike.²³ U neposrednoj blizini, u Vodeničkoj ulici, nađen je i dio natpisa u čast Komoda.²⁴ Brojne nove nalaze dali su otprije poznati tereni Bolnice, Oreškovićeve ulice (od Bolnice do Trga Vladimira Nazora), sam Trg Vladimira Nazora, sjeverni i južni dio Miljanovićeve ulice (od Drave) do Frankopanske ulice), Vukovarska cesta od Vojničkog polja do Voćarske ulice itd., dakle užeg teritorija *Murse*. Na navedenom području nađeni su zidovi i temelji, podovi, opeke i crijepovi, brojni sitni nalazi, te jedna ara u čast Majke Zemlje sa terena Vojničkog polja.²⁵ Izvan tog područja prema zapadu, jugu i istoku, nađeni su brojni grobovi od seskvipedalnih opeka u obliku sanduka sa krovom na sljeme, što je bio standardni tip mursijskih grobova II—III stoljeća, tako na području Ljevaonice, nove Tehničke škole, Silosa južno od Frankopanske ulice, Savićevog prolaza, Saponijinog tornja na Vukovarskoj cesti itd. Sarkofazi su nađeni južno od Srijemske ulice (jedan veći, neornamentirani, i manji s jednostavnim ornamentom rozete), dok je na Zelenom polju kod Šećerane nađen jedan grob napravljen od velikih crijepova. Jedan od opeka zidani, već ranije provaljeni grob nađen je na zapadnom kraju Šumadijske ulice, a južno od Srijemske ulice nađen je i gornji dio stele s dva nasuprotno sjedeća stilizirana lava, između kojih je prikazana božica Nerthus.²⁶ Na području tzv. Bijele kasarne nađen je grob zidan od kamena, pokriven s tri kamena bloka, i s manjom komoricom (jamom) na dnu, ozidanom seskvipedalnim opekama, koja je sadržavala pepeo spaljenog, ostatka željezne stolice i nekoliko više ili manje oštećenih brončanih posuda.²⁷ Sve nam to upotpunjava dosad poznatu sliku *Murse* i potvrđuje dosadašnje podatke.

31. ČEPIN: Ulomci vjerojatno rimskih opeka nađeni su kod oranja na neolitskom humku preko puta pustare Ovčare južno od Čepina.

32. KLISA: Južno od sela Klisa na cesti za Vukovar postoje dva brežuljka, od kojih je jedan značajan neolitski lokalitet, dok je drugi prekriven mnogobrojnim ulomcima rimskih i srednjovjekovnih opeka. I samo ime »Klisa« (u vezi sa »Ecclesia«) govori o jednom vjerojatno srednjovjekovnom lokalitetu.

33. BOBOTA: Nije uspjelo utvrditi da li današnji Veliki prekop južno od sela ide tragom ranijih rimskih odvodnih kanala, za što postoje neke pretpostavke. Inače u okolici Bobote postoje brojni manji brežuljci, vjerojatno mjesta nekadašnjih prethistorijskih antiknih i srednjovjekovnih lokaliteta.

34. TOMPOJEVCI: Nije uspjelo utvrditi mjesto navodnog tabora na brežuljcima kod Tompojevaca. Ipak o važnosti mjesta govori stari srednjovjekovni tzv. »Solni put« od Sotina prema Savi, koji je prolazio pored

Tompojevaca, a koji je vjerojatno išao tragom rimskog, kao i nalazi novaca, među kojima se ističe jedan Agripinin, vjerojatno jedan od najranijih rimskih novaca na našem terenu.

III

35. SLADOJEVCI: Tokom 1966. godine izvršeno je na ciglani kod Sladojevaca zapadno od Podravske Slatine zaštitno iskopavanje kasno-rimske nekropole, koja je otkrivena prilikom kopanja zemlje za opeke na brdu Kupres (prije Oršlog) iznad ciglane. Zahvaljujući nastojanjima referenta za prosvjetu i kulturu Općinske skupštine Podravska Slatina, druga Antuna Venusa, bilo je moguće da se zaštitno iskopavanje obavi. Radovima su rukovodili prof. Emil Spajić i prof. Mirko Bulat. Prilikom iskopavanja nađeno je ukupno sedam skeletnih grobova koji su bili ukopani u zemlju, bez tragova oziđavanja ili lijesa. Interesantno je da su u svim grobovima nađeni novci prilično kratkog razdoblja, tj. od Konstantina do Julijana, pri čemu su se dva groba odlikovala obiljem novca — 38, odnosno 44 komada. Keramički prilozi pokazuju tipične domaće provincijalno rimske oblike kasne antike, no ima i nešto importiranih boljih komada, vjerojatno iz keramičkih radionica Murse ili Poetovija. Jajoliki lonac je vrlo interesantan zbog veza kasnoantičke i ranoslavske keramike. Od ostalih priloga nađeni su samo jedan željezni čavao, jedan nož, jedna jednostavna brončana narukvica i jedna staklena perlica. Sve to skupa daje sliku manje nekropole nekog skromnijeg zaseoka ili poljoprivrednog imanja uz magistralu Poetovio—Mursa, koje je ubrzo preostalo postojati zbog burnih događaja seobe naroda. Ovo je iskopavanje detaljnije obradio i publicirao u prethodnom broju Osječkog zbornika prof. Emil Spajić.^{27a}

36. DONJI MIHOLJAC: Na zemljanom brežuljku na istočnom kraju Donjeg Miholjca, koji oblikom govori za položaj nekog manjeg naselja, dosad još nije uspjelo naći nalaze koji bi govorili o životu u antici. U samom Donjem Miholjcu, preko puta starog dvora, prilikom građevinskih radova na jednom manjem uzvišenju, nađeno je više ranosrednjevjekovnih grobova.

37. PODRAVSKI PODGAJCI: Po čitavom mjestu nalaze se brojni površinski nalazi ulomaka rimskih opeka, crijepova, kamenja i drugog, dok je današnja cesta koja ga povezuje sa susjednim Svetim Đurđem, građena navodno na osnovi rimske. Na obali Drave sjeverno od sela, na tzv. Selištu, uspjeli smo pronaći brojne ulomke rimske keramike i građevnog materijala, što bi govorilo o jednom manjem lokalitetu na tom mjestu (vila? stacija?).

38. SVETI ĐURAĐ: Sveti Đurađ je neposredno povezan sa susjednim Podgajcima, te i ovdje ima brojnih rimskodobnih površinskih nalaza.

39. PETRIJEVCI: Po nekim podacima tu je mjesto nekadašnje *Murselle* i tabora XIV legije, no dosada to nije uspjelo točno locirati, djelomično i zato, što je veći dio tzv. Kraljevog brda na sjevernom dijelu Petrijevaca, na kojem je ranije bilo navodno nalaza, uništen ranijim ciglarskim radovima. Međutim, u neposrednoj okolici (istočno od Petrijevaca, na tzv. Čerinama) otkrili smo rekognosciranjem na preoranom pašnjaku

na strmoj obali Karašice, brojne ulomke rimskog građevnog materijala, što bi ukazivalo na neku kasnoantičku manju građevinu (vila? stacija?) na tom mjestu. I položaj Dalagaj je pogodan za neki antički ili ranosred-njevjekovni lokalitet.

40. KRAVIČKE LIVADE: Blizu Kravičkih livada (zapadno od sela Kravica kod Osijeka) zabilježen je slučajni nalaz rimskog groba od opeka na sljeme, u kojem su se od priloga nalazili grlo i dno boce od svjetlo-zelenog stakla i dva ulomka brončane narukvice, što bi ukazivalo možda na neku manju kasnoantičku naseobinu u blizini.

41. RETFALA — FRIGIS: Sa suradnikom Antunom Nađem ustanovljeni su brojni površinski nalazi ulomaka rimskog građevnog materijala na oranicama jugozapadno od Retfale, odnosno novog naselja Frigis. Vjerojatno se i tu radi o nekom manjem kasnoantičkom objektu.

42. ĐAKOVO: U najnovije vrijeme nađeni su i u Đakovu prilikom građevinskih radova ostaci rimskog građevnog materijala odnosno zgrada.

43. ŠTRBINCI: Branka Raunig istražila je više grobova i lončarskih peći kasnog doba, nađenih prilikom gradnje trafostanice, koji su dali brojne dragocjene nalaze (zlatni nakit, dno staklene čaše s portretima). Od ranije su ovdje bili poznati prethistorijski (neolitsko naselje) i antički nalazi (mozaični pod, grobovi), koji s ovim novima ukazuju na jednu kasnoantičku vilu. Odavde možda potječe i Maurov natpis, sada u Arheološkom muzeju u Zagrebu, jedan od rijetkih starokršćanskih natpisa iz Slavonije.^{27b}

44. VINKOVCI: Značajni lokalitet Cibalae na mjestu današnjih Vinkovaca, obrađen ranije od Brunšmida,²⁸ i dalje daje brojne nalaze rimskog građevnog materijala, vodovodnih cijevi, natpisa, keramike, nakita, oruđa, grobova itd., o čemu se brine Gradski muzej Vinkovci, koji je izvršio i nekoliko manjih sondiranja i zaštitnih iskopavanja.

45. OROLIK: Uz pomoć suradnika Davora Runtića rekognosciran je ovaj arheološki izvanredno bogati teren istočno od Vinkovaca. Iz rimskog doba potječu seskvipedalne opeke sa Rajterovog brda nešto sitnijeg nakita i mnoštvo novaca od ranog do kasnog doba nađenih na njegovom podnožju.

46. TOVARNIK: Sondiran je teren istočno od sela uz republičku granicu, no nažalost je ustanovljeno da je netko već ranije izvadio i uništio ostatke zidova neke manje rimske zgrade od opeka.

1. J. Klemenc, *Limes u Donjoj Panoniji, »Limes u Jugoslaviji« I*, Beograd 1961, 5
2. tj. 30. VI 1969. godine
3. I. Degmedžić, *Što znači limes Pannoniae, Slavonija danas 8—9*, Osijek 1955, 3
4. Klemenc, o. c., 17
5. A. Mócsy, *Pannonia*, p. o. iz Pauly-Wissowa-Kroll, *Realenc. d. class. Altertumsw.*, Suppl. IX, Stuttgart 1962, col. 649

6. J. Klemenc, Der Pannonische Limes in Jugoslawien, Quintus Congressus Internationalis Limitis Romanis Studiosorum, Zagreb 1963, 59.
7. F. Várady, Posta, Baranya multja és jelenyje II, 1897, 200—201.
8. Z. Vinski, Zlatne okovice iz vremena seobe naroda, Republika XII, 2 Beograd 1956, 20—21.
9. Várady, l. c.
10. M. Bulat, Dva nova rimska natpisa u Muzeju Slavonije, Osječki Zbornik VII, 1960, 14—15.
11. Degmedžić, l. c.
12. a. Neobjavljeno.
12. M. Bulat, Obilasci arheološkog terena, Osječki zbornik VIII, 1962, 367.
13. Neobjavljeno; inv. br. 6579.
- 14.a CIL III 3270.
14. J. Brunšmid, Kameni spomenici Hrvatskoga narodnoga u Zagrebu, Vjesnik Hrv. arheol. dr. n. s. XI, 1911, 121.
15. Zahvaljujem drugu Dornu na ljubazno pruženim podacima.
- 15.a U Muzeju u Iloku.
16. D. Pinterović, Jedan značajan posjet Baranji, Vijesti muz. i konz. IX, 2, Zagreb 1960, 43—45.
17. E. Thomas, Römische Villen in Pannonien, Budapest 1964, 243—4,
- 17.a ibid., 271—3.
18. K. Vinski, Iskapanje prehistorijskog naselja u Belom Manastiru, Osječki zbornik V, 1956, 5—36.
19. Neobjavljeno.
20. E. Spajić, Izvještaj o nalazima keramike brončanog doba iz Kozarca, Osječki zbornik V, 1956, 37—46.
21. Neobjavljeno.
22. K. Firinger, Ponovno otkriće rimske ceste preko baranjskih dravskih močvara kod Osijeka, Osječki zbornik IV, 1954, 148—151.
23. Neobjavljeno.
24. M. Bulat — D. Pinterović, Novi rimski natpisi iz Osijeka, Osječki zbornik XI, 1967, 88.
25. Ibid. 87.
26. D. Pinterović, Nove rimske skulpture u Muzeju Slavonije, Osječki zbornik XI, 1967, 73—5.
27. Neobjavljeno.
- 27.a E. Spajić, Kasnorimska nekropola u Sladojevcima, Osječki zbornik XI, 1967, 101—125.
- 27.b CIL III 4002.
28. J. Brunšmid, Colonia Aurelia Cibalae, Vjes. hrv. arheol. dr. n. s. VI, Zagreb 1902, 117 dalje.

TOPOGRAPHISCHE LIMESFORSCHUNGEN IN SLAVONIEN UND IN DER BARANJA

Systematische Limesforschungen im Rahmen der interakademischen Mitarbeit begannen auf diesem Gebiete erst im Jahre 1962.

Da die Hauptpunkte an der Limesstrasse die Donau entlang von Batina (Kis-Köszeg) bis Ilok schon längst bekannt, doch ungenügend erforscht waren, wurde eine intensive Geländebegehung zwecks Entdeckung neuer Lokalitäten als erste Aufgabe angesehen; als nächste aber die Sondierung und Erforschung einiger wichtiger Lokalitäten, die die meisten Resultate versprochen. Auch kleinere Rettungsgrabungen wurden unternommen und zwar in Osijek (Mursa)

und in Dalj (Teutoburgium), sowie auch in Sladojevci bei Podravska Slatina, wo ein Teil einer römischen Nekropole ausgegraben wurde. Mit diesen Forschungen waren Prof. M. Bulat, Prof. E. Spajić und Dr. D. Pinterović beauftragt. Von nicht geringer Hilfe war dabei die Mitarbeit der städtischen Museen in Vukovar, Đakovo und Vinkovci.

Man arbeitete parallel an Quellen und Literatur und zog zur Kontrolle auch alte geographische Mappen aus dem XVIII. Jahrhundert heran, worin man noch Wichtiges auf dem Terrain eingezeichnet fand, was heute, nach mehr als 200 Jahren intensiver Bebauung des Landes und dem Ausbau der Ortschaften, nicht mehr besteht.

Aus geographischen Gründen entspricht unser Limesabschnitt nicht dem Charakter des Limes in Slovenien, weil hier die Donau ein genügend starkes natürliches Hindernis bildet und die Errichtung einer mächtigen Mauer überflüssig war. Hier war ein System von Aussichtstürmen und kleineren Kastellen auf den steilen Donaufern, sowie grösserer Auxiliarlager in gewisser Entfernung davon, nötig. Alle diese Objekte mussten mit einem Strassennetz verbunden gewesen sein. Diesem Charakter entspricht vollkommen die besondere Benennung des pannonischen Limes in der Antike — *ripa*. Demgemäss wird die Aufdeckung der Verteidigungsobjekte an der Donau, der Ansiedlungen im näheren und weiteren Hinterland nebst dem dazugehörigen Strassennetz als Hauptaufgabe der künftigen Forschungen betrachtet.

Wie es auf der beiliegenden Karte ersichtlich ist, haben wir uns einstweilen mit Geländebegehungen auf drei Gebieten beschränkt: 1. unmittelbar längs des alten Donauufers, 2. auf dem Gebiet des näheren Hinterlandes und 3. auf dem Gebiete des weiteren Hinterlandes.

Es folgen Beschreibungen der Begehung der einzelnen Orte. Die Weingärten auf der Anhöhe am Donauufer bei Batina, wo sich heute das Befreiungsmemorial befindet, sind reich an Oberflächenfunden, die aus römischem Baumaterial, Keramik u. Münzen bestehen. Auf einer Mappe aus dem 18. Jahrhundert ist auf dieser Stelle eine *turris* und eine *arx* eingezeichnet. Dieser Ort sollte der Lokalität *Ad Militare*, wo sich vermutlich ein Auxiliarlager befand, entsprechen. Bezeichnend ist, dass auf den westlichen Abhängen auf einem grösseren Areal oft zahlreiche Funde erscheinen, die für eine zerstreute Siedlung in der Nähe des Kastells sprechen könnten.

Beim Orte Zmajevac vermutet man ein zweites Auxiliarlager, *Ad Novas* genannt, welches einen Umfang von 200×90 m gehabt haben dürfte. Diese Lokalität, sowie auch Batina, sind längst nach vorgeschichtlichen und römischen Funden bekannt. In neuerer Zeit wurden in Zmajevac Skelettgräber des 3. Jahrhunderts gefunden, die aus Sesquipedalen, aber leider ohne Beigaben, errichtet waren. In der Umgebung wurde eine bisher nicht bekannte Lokalität, Dragojlov Breg (bei der Wirtschaft Jasenovac) entdeckt, wo sich ebenfalls römische, aus Ziegeln gebaute Skelettgräber mit Kreuzfibeln, Tonlampen, Eisengeräten, Wagenbeschlägen und einer Silberfibel als Beigaben befanden. Hier wurde auch ein beschädigter Inschriftstein zu Ehren eines unbekanntes Kaisers des 3. Jahrhunderts aufgefunden.¹⁰ Ausserdem stiess man hier auf zahlreiches römisches Baumaterial und auf Münzfunde.

Im Dorfe Lug, das als römischer Fundort bekannt ist, gab es in neuerer Zeit bedeutende Münzfunde aus dem III. Jahrhundert. In der Kirchenmauer steht noch immer die Inschrifttafel CIL III 3292 eingebaut, und auf einer alten Mappe sieht man bei Lug ein Zeichen, »Teufelsrücken« genannt, was vermutlich als Fragment der Limesstrasse zu deuten ist. Lug sollte nach der Meinung einiger Forscher das alte *Donatiana* sein. Bei Vardarac konnte man auf Grund eines Münzfundes und anderer römischer Funde auf einem mit Weingärten bedeckten Hügel eine römische Station als bestätigt betrachten.

Bei Kopačevo, das schon lange als Fundort bekannt und auf alten Mappen als solcher eingezeichnet ist, ereignete sich ein interessanter Fund: eine *ara* dem Jupiter *F(ulgurator)* von *Ael(ius) Surinus, dec(urio) col(oniae) M(ur-sae) Iiviral(is) q(uin)q(uennalis) des(ignatus)*, geweiht.

Bei Nemetin, am rechten Draufer vermutet man auf Grund älterer und neuerer Funde den Flussübergang »*Ad Labores*«. Auf dem Gelände Močari, wo

römisches Baumaterial (auch eine Ziegel mit dem Stempel LEG VI HR CX) aufgefunden wurde, sollte man eine Station auf der Strasse von Mursa nach Teutoburgium und Cornacum annehmen.

Sarvaš, Bijelo Brdo, Aljmaš liegen auf einer Linie des alten Flussbettes längs der Drau, wo man die Strasse, die von Mursa nach der Draumündung bei Aljmaš führte, suchen muss. Die zerstreuten Funde aus der Römerzeit in den drei Ortschaften bestätigen diese Vermutung. Bei Kraljevac zwischen Aljmaš und Erdut gab es in neuerer Zeit römische Funde, wie z. B. Scherben norditalischer glatter terra sigillata, La-Tène-zeitliche Keramik und frühkaiserzeitliche Münzen. Die neueren Funde in Erdut bestätigen die strategische Bedeutung dieses Ortes auf dem steilen Donauufer.

Einer der wichtigsten Punkte auf unserem Limesabschnitt ist Dalj, das alte Teutoburgium, wohlbekannt auf Grund wichtiger Militärschriften, die die Anwesenheit einiger Auxiliar-Truppen (der ala I c. R., der ala II Aravacorum unter anderen) hier bezeugen. Auch in spätrömischer Zeit war hier der Sitz des Praefekten der Leg. VI Herculea.¹⁴ Die Funde ereignen sich am häufigsten auf dem Gebiet der heutigen Ziegelei, aber auch weiter entfernt im Orte selbst die Donau entlang. Nach den Funden urteilend gründeten die Römer hier ihr Auxiliar Lager in der Nähe schon bestehender eisenzeitlicher Siedlungen, die sogar auf noch frühere zurückgehen. Im Jahre 1966. wurden auf dem gefährdeten Grund der Ziegelei und auf dem anliegenden Gebiete einige Sondierungen unternommen, wobei man auf Abfallgruben ? ausserhalb des vermutlichen Lagers, mit Baumaterial, Keramik, Bronze und Eisengeräten gefüllt, stiess. Unweit der Eisenbahnstation, gegen Norden, wurde ein römisches Bauobjekt aus Ziegeln und Stein gebaut, konstatiert.

Oestlich von Vučedol auf der Wirtschaft »Rajsov salaš« genannt, deuten zahlreiche Funde von Baumaterial auf ein römisches Kastell auf ausgezeichnete steiler Lage ober der Donau. — Die Orte Sotin und Ilok sind durch alte und neue Funde als wichtige Punkte auf dem Limes bekannt und sind mit Cornacum und Cuccium zu identifizieren.

In der ersten Linie des Limeshinterlandes haben wir schon längst bekannte alte Fundorte begangen und auch neue entdeckt. Von den bedeutendsten ist jedenfalls Mursa zu erwähnen, wo sich in den letzten Jahren wichtige Funde ereigneten, die meistens in den Bänden VIII bis XI des Osječki zbornik veröffentlicht wurden.

Ein alter Fundort — Popovac — in welchem manche Autoren den Ort Antianae vermuten, ergab neue Funde, worunter sich eine gut gearbeitete marmorne Bekrönung einer Stelle befand.¹⁶ Auch ein frühmittelalterliches Kriegergrab wurde bezeugt.^{16a} — In der Nähe von Karanac und des Waldes Haljevo wurden Spuren der römischen Strasse aufgefunden, die stellenweise wie ein Erdwall von 1,5 m Höhe und 4 m Breite aussahen und in der Richtung nach Mitrovac, Dragojlov Breg und Mirkovac führten und wahrscheinlich noch weiter in die Bačka zu den bekannten römischen Schanzen.

Der römische Strassenzug berührt auch den Ort Kozarac, wo sich römische Münzfunde ereigneten, aber auch bedeutende vorgeschichtliche Funde aus der dortigen Ziegelei ausgegraben und veröffentlicht wurden.²⁰ In der Richtung von Osijek gegen Bilje konnten Spuren der römischen Strasse Mursa—Sopianae verfolgt werden, die sich aber bald im schlammigen Gebiete verloren.²²

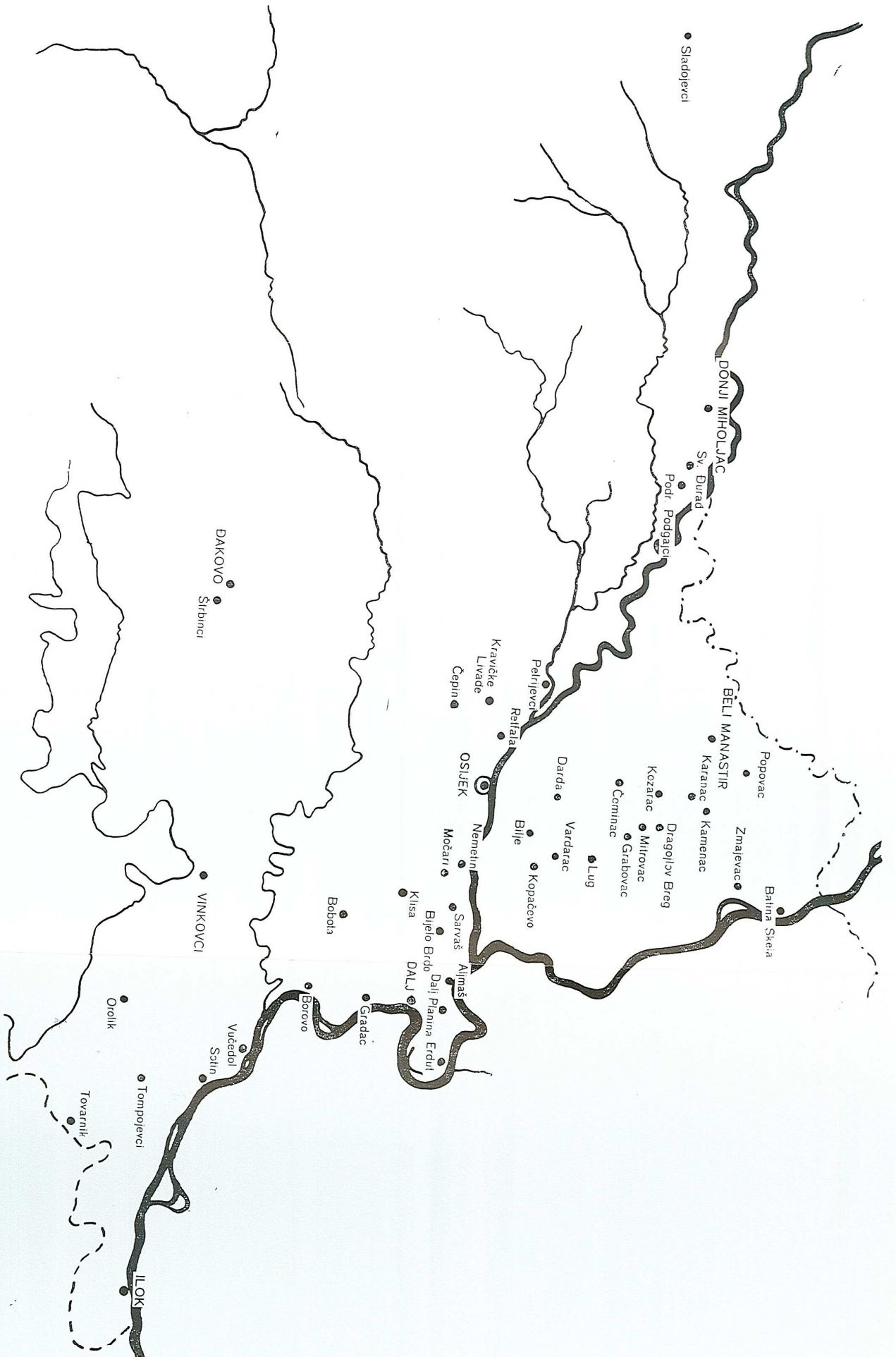
Als neuer römischer Fundort wird jetzt Beli Manastir betrachtet, sonst als vorgeschichtlicher Ort bekannt.¹⁸ Dort stiess man auch auf eine marmorne Inschrifttafel mit dem Namen des Kaisers FL. Iul. Konstantius.

Im zweiten Gebiet des Limeshinterlandes befindet sich unweit des Drautales und wahrscheinlich unweit der römischen Strasse Poetovio—Mursa die Ortschaft Sladojevci, wo eine Rettungsgrabung im Jahr 1966 durchgeführt wurde. Man stiess auf einen Teil einer spätrömischen Nekropolis und untersuchte 7 Gräber, in welchen sich Münzen von Konstantius bis Iulianus befanden. Die keramischen Fragmente entsprachen dem Typus der spätrömischen Provinzial-Keramik.^{27a}

Der bedeutendste Ort dieses Gebietes ist Vinkovci — Cibalae wo man ständig bei Bauarbeiten in der Stadt zu neuen und wichtigen Funden kommt. Das dortige städtische Museum überwacht die gelegentlichen Ausgrabungen und Funde.²⁸

Die häufigen römischen Funde, die auf dem Gelände Štrbinci erscheinen, führen zur Annahme, dass sich dort eine antike Station, mit Certissa identifizierbar, auf der Strasse Siscia-Sirmium, befunden habe.

Grosse Aufmerksamkeit wird auch anderen Orten geschenkt, die ständig Funde aufweisen, so z. B. Podravski Podgajci und Petrijevci (Mursella?) im Drautal sowie Orolik (Caelena?) und Tovarnik am südlichen Abhang der Fruška Gora.

Pregledna karta Limesa u Slavoniji i Baranji
 Übersichtskarte des Limes in Slavonien und der Baranja
 1 : 300.000